

ВЕРХОВИНЦЯ СТЕПОВА КРИНИЦЯ

Ярослав ВЕРХОВИНЕЦЬ

У вересні 2005 року у місті Нова Каховка Херсонської області відбувся Другий Всеукраїнський хореографічний фестиваль-конкурс "Верховинця степова криниця", присвячений 125-й річниці від дня народження Василя Миколайовича Верховинця.

Свій творчий шлях він розпочав актором-співачом Русько-народного театру при Львівському товаристві "Руська бесіда" (1900–1901 та 1904–1906 рр.). Згодом на запрошення Миколи Садовського приєднався до його музично-драматичного театру, в якому спершу виконував партії лірико-драматичного тенора, а затим обійняв посади хореографа, хормейстера, і диригента (1906–1915 рр.). Тут він пройшов велику школу мистецтва, працюючи поруч з М. Садовським, М. Заньковецькою, І. Мар'яненком, Л. Ліницькою, С. Паньківським, О. Петляш, з диригентом О. Кошицем та багатьма іншими видатними майстрами українського театру.

Під впливом і безпосереднім керівництвом М. Лисенка Верховинець ступив на шлях науковця-фольклориста і зібраний етнографічний матеріал – пісні, хороводи, танці поклав в основу своєї наукової і практичної діяльності, результатом якої стала публікація трьох наукових праць: "Українське весілля" (1914 р.), "Теорія українського народного танцю" (1919, 1920 рр.) та "Весняночка" (1925, 1927 рр.), яка є збіркою народних ігор, пісень і танців для

Ансамбль "Бойківчанка" – володар "Гран-прі" Другого Всеукраїнського фестивалю-конкурсу "Верховинця степова криниця". М. Нова Каховка, 23-25 вересня 2005 р.

дітей дошкільного віку та молодших школярів. На цих працях і будувався репертуар жіночого хорового театралізованого ансамблю – "Жін-хоранс", заснованого Верховинцем та його дружиною Євдокією Верховинець 1930 року у Полтаві.

Верховинцю-композитору належить низка хорових творів та солоспівів. На його патріотичних піснях-маршах "Грими, грими могутня пісне", "Більше надії, брати", "Заграй, кобзарю", "Слава Україні" і аранжуваннях масових пісень "За Україну", "Шалійте, шалійте", "Марсельєза" та "Варшав'янка" виховувалась молодь 1918–20-х років у школах та колективах художньої самодіяльності. Ці твори завжди виконувались на зборах, мітингах і демонстраціях.

Серед хорових творів композитора – веснянково-патріотичний цикл: "Весна", "Весна гука", "Я весна", "Ой красна весно", де образ весни символізує пробудження країни.

Ряд творів: "Облетіли пелюстки", "На стрімчастих скелях", "Снується казка", "Ми дзвіночки" – психологічні хорові мініатюри, перейняті певним настроєм.

Поряд з хоровами творами Верховинець написав багато романсів на слова М. Рильського, П. Тичини, О. Олеса, І. Франка, Лесі Українки. А романс "Стежинка" на слова І. Франка, присвячений композитором Івану Козловському, міцно увійшов до репертуару улюбленого співака і залюбки виконувався ним у його сольних концертах.

Віддаючи належне багатьом творчим уподобанням Верховинця, Максим Рильський у своїх спогадах, зокрема, писав: "Але найбільші заслуги має Василь Верховинець у справі теорії і практики народного українського танцю. Услід за Садовським, що сам був неперевершеним майстром танцю, завзято і послідовно боровся він проти вульгаризації та опошлення народного мистецтва... Разом з тим Верховинець багато зробив для практики записування танців і заклав підвалини для наукового дослідження народної хореографії. Сучасні майстри цієї справи – П. Вірський, В. Вронський, І. Березова, Н. Скорульська та

інші багато чим завдячують В. Верховинцю і глибоко шанують його ім'я”¹.

В. Верховинець досконально знав український народний танець, дуже любив його і був відомий у мистецьких колах як блискучий танцюрист. Поєднуючи студювання основ народної хореографії з неабияким практичним досвідом, Верховинець створив класичну працю “Теорія українського народного танцю”. У ній він визначив і науково обґрунтував закони, за якими живе і розвивається народний танець, дав назви майже усім танцювальним рухам, розробив і запропонував оригінальну систему запису хореографії, завдяки чому стало можливим записувати танець будь-якого жанру і виду.

В книзі описуються сім народних танців, багато танцювальних рухів і комбінацій цих рухів, подаються важливі методичні поради.

У теоретичному розділі розкрито погляди Верховинця на українську хореографію, на значення пісні і танцю в житті українського народу. Одночасно автор звітує про власну практичну роботу на ниві народнотанцювального мистецтва, а як науковець з великим фаховим досвідом подає ряд вельми цінних порад усім, хто бажає збирати та досліджувати етнографічний танцювальний матеріал.

Оприлюднивши “Теорію українського народного танцю”, Верховинець дав поштовх розвитку науковій думки в галузі хореографії. Його книга була визначальною основою, практичним взірцем для створення ряду ґрунтовних праць з питань народнотанцювального мистецтва, як в Україні, так і за її межами.

Великим надбанням вітчизняної науки стали, зокрема, праці А. Гуменюка “Українські народні танці” (1962, 1969) та праця К. Василенка “Лексика українського народно-сценічного театру” (1971).

Аналогічні роботи з'явилися і в наукових колах української діаспори в Канаді. Це — “Українські народні танки” (1928), “Українські національні танки, музика і стрій” (1947) Василя Авраменка та “Українські народні танці” Мирона Шатульського (1986).

Характерною рисою згаданих праць є їхня глибока концептуально-фахова спорідненість з “Теорією українського народного танцю” В. Верховинця.

Ґрунтовне дослідження творчих здобутків українського балету здійснив Ю. Станішевський у двох капітальних працях — “Український радянський балет” (1963) та “Балетний театр України — 225 років історії” (2003). У цих книгах, за словами автора, особливу увагу приділено зв'язкам балетного мистецтва України з танцювальним фольклором і усією українською театральною культурою”². Саме тому у працях Ю. Станішевського надається виняткового значення “Теорії українського народного танцю”, яка сконцентрувала у собі найвагоміші надбання українського танцювального фольклору і стала тим джерелом, до якого звертались вітчизняні хореографи.

В. Верховинець перший серед українських науковців і хореографів порушив питання про можливість і необхідність створення українського класичного балету: “Дуже помиляється той, хто думає, ніби український балет вже де-небудь є... Українського балету ще не було і нема, він ще в народі, як матеріал”³.

Працюючи з цим матеріалом, Верховинець розробив власну концепцію розвитку танцювального фольклору, поклавши її у структуру своєї наукової праці. Ця концепція лейтмотивом проходить крізь усю “Теорію українського народного танцю” і ми можемо простежити динаміку її сходження від простих танцювальних рухів і народнопобутового танцю, через танець народносценічний до найвищої форми танцювального мистецтва — українського класичного балету.

Теоретичні розробки Верховинця у поєднанні і взаємодії з традиційними канонами балетної класики стали основним і цілеспрямованим чинником у роботі над балетом “Пан Каньовський”, яку здійснив видатний майстер класичного танцю В. Литвиненко у творчій співдружності з В. Верховинцем.

Прем'єра спектаклю відбулась у квітні 1931 року на сцені Харківського оперного театру. На основі українського народного танцю, технічно збагаченого і певною мірою наближеного до класичного, народився перший український балет “Пан Каньовський”, за прикладом якого пізніше були створені “Лілея”, “Лісова пісня”, “Маруся Богуславка” та ін.

1935 року відбувся Міжнародний фестиваль народного танцю у Лондоні. Українська танцювальна група, створена з солістів Київ-

ського та Харківського оперних театрів, виконала на фестивалі “Триколінний гопак” у постановці головного балетмейстера Київського оперного театру Леоніда Жукова та художнього керівника жіночого театралізованого ансамблю “Жінхоранс” Василя Верховинця.

Фестиваль проходив в “Альберт-холі” — найбільшому концертному залі Лондона. Виступ українських артистів на міжнародній арені став справжнім тріумфом української народносценічної хореографії. Ансамбль отримав першу премію фестивалю і найкращі відгуки в пресі.

Після успіху наших митців на фестивалі у Лондоні, їхній танець здобув назву — “Лондонський гопак”. Так він і увійшов в історію українського танцювального мистецтва і впродовж восьми років прикрашав фінал опери “Запорожець за Дунаєм” у Київському театрі опери та балету ім. Т. Г. Шевченка.

На першій Декаді української літератури і мистецтва у Москві (1936 р.) віртуозний танець Верховинця — Жукова також привернув увагу театральної преси, як і програма “Жінхорансу”, що виконував поставлені Верховинцем обрядові танці і хороводи з опери “Наталка Полтавка”.

Позитивний досвід Міжнародного фестивалю народного танцю у Великобританії, а головне — триумфальний успіх українського колективу сприяли активізації творчої роботи в галузі народнотанцювального мистецтва, як в Україні, так і у всьому колишньому Радянському Союзі. Кульмінацією цього руху стало створення 1937 року у Москві ансамблю народного танцю Ігоря Мойсеєва, а у Києві того ж року — ансамблю народного танцю Павла Вірського.

Влітку 1936 року В. Верховинець разом з “Жінхорансом” здійснив свою останню гастрольну подорож по Далекосхідному краю. Впродовж двох місяців ансамбль дав 75 концертів.

На жаль, життя В. Верховинця трагічно обірвалось у часи культу особи.

У квітні 1938 року виїзна військова колегія із Москви, звинувативши Верховинця у неіснуючих “злочинах”, засудила його до страти і того ж дня вирок було виконано.

Тривалий час прізвисьце В. Верховинця і увесь його творчий доробок замовчувалися. Та після посмертної реабілітації 1958 року виринули з небуття і “Весняночка”, і “Теорія укра-

їнського народного танцю”, й вокальні твори митця.

За рішенням Паризької сесії ЮНЕСКО, В. Верховинця оголошено міжнародним ювіляром 1880 року і 100-річчя від дня його народження широко відзначалось у нашій країні і за її межами. Ювілейні вечори відбувались у Полтаві, Києві та Москві.

З 1997 року на Херсонщині розпочав своє творче життя обласний конкурс хореографічних мініатюр “Осінні фантазії” імені В. Верховинця. Він тут став традиційним і провадився регулярно кожні два роки. А від 2004 року творчу естафету “Осініх фантазій” перейняв Перший Всеукраїнський фестиваль-конкурс авторських хореографічних творів “Верховинця степова криниця”.

Ідея заснування цього мистецького заходу виникла в процесі творчого спілкування організаторів конкурсу “Осінні фантазії” херсонських ентузіастів хореографічної справи М. Варгун, С. Непрос та С. Аляб’євої зі старшим науковим співробітником з питань хореографії Українського центру культурних досліджень Л. Каміною.

Були напрацьовані нові положення для задуманого фестивалю та чітко визначено його мету:

1. Збагачення, примноження та популяризація хореографічної спадщини В. Верховинця;
2. Пошук та пропаганда нових авторських хореографічних композицій, створених на основі народних танцювальних традицій;
3. Підтримка талановитих хореографів, виконавців та колективів, зростання впливу хореографічного мистецтва на естетичне виховання молоді, підвищення майстерності виконавців.

Фестиваль відбувся у місті Нова Каховка. Цікаві програми показали ансамбль “Зіронька” з м. Луганська, Народний самодіяльний ансамбль танцю “Веселка” Старобельського району Луганської області, ансамбль танцю “Райдуга” Голопристанського районного будинку культури, ансамбль “Оріана” з м. Полтави та ін.

Переможцем став зразковий ансамбль “Ручеек” Новокаховського палацу культури, а його керівник і постановник Наталія Лень отримала головний приз фестивалю — “Гран-прі”.

Через два роки по тому Нова Каховка знову гостинно приймала молодих танцюристів — учасників Другого Всеукраїнського фестивалю-конкурсу “Верховинця степова криниця”.

Впродовж трьох днів у вересні 2005 року на сцені Новокаховського палацу культури вирувало чарівне хореографічне дійство: 27 художніх колективів різножанрового та стилістичного напрямку демонстрували свій танцювальний хист, а їхні керівники — творчу фантазію в якості балетмейстерів-постановників авторських хореографічних мініатюр.

Характерною ознакою цього фестивалю стала повна відсутність так званих “списаних” у когось (переважно у Вірського) танцювальних номерів. Такий переконливий факт свідчить про позитивний вплив фестивалю на фахове зростання багатьох керівників самодіяльних колективів. Адже більшість композицій сприймалася як маленькі хореографічні шедеври, сповнені високого художнього смаку.

Знову відзначився зразковий ансамбль танцю “Ручеек” Новокаховського палацу культури, який показав хореографічну мініатюру “Замріяна вербою” (балетмейстер-постановник Марія Ющенко).

Порадував журі цікавий виступ Анастасії Семенової — солістки Народного ансамблю танцю “Веселі хлоп’ята” з міста Скадовська Херсонської області (керівник О. Баллай). Талановита дівчинка виконала сольну хореографічну композицію “Польський танець з бубном”. В цьому дуже вдало поставленому творі, вона блискуче показала свої неабиякі танцювальні здібності. Виразна пластика, проникливий ліризм при яскравій віртуозності заворожували глядачів.

Народний аматорський ансамбль танцю “Дана” (м. Іллічівськ Одеської області, керівник С. Курочкіна) виконав ряд цікавих хореографічних композицій, серед яких найкращими були “Чорноморочка”, “Три музики” та артистичний дует “На рибалці”. Виконавці продемонстрували своє бачення українського народного танцю, близьке до розуміння його достеменності.

Висока сценічна культура стала запорукою успішного виступу зразкового ансамблю танцю “Бешкетники” (Херсонська область, керівник Л. Гордійчук). Ансамбль досить професійно відтворив мальовничий танець

“Херсонський гопак”, який завдяки яскравій, стрункій драматургії та напрочуд образній композиції став справжнім відкриттям фестивалю і викликав щире захоплення глядачів.

Оригінальним і ефектним був жартівливий танець “Кадриль на табуретках” хореографічного ансамблю “Прилучанка” з м. Прилуки (керівник Валентина Мишак).

Дитячий зразковий ансамбль народного танцю “Квіти України” (м. Ніжин, керівник О. Пархоменко) успішно виступив з хореографічною композицією “Поліська полька-барабольшка”. Діти не лише вправно і бездоганно вели танок, здавалось, вони просто живуть у своєму танці.

Захоплено вітали глядачі (а це були переважно діти) виступ зразкового ансамблю танцю “Веснянка” з м. Хмельницького (керівник В. Ковальчук). Конкурсна програма колективу складалася з двох танців — “Гопака” та дуету “Переяслівка”. Глядачів зачарувала висока виконавська культура ансамблю, де в танці поєдналися парубочья віртуозність та дівочий ліризм.

Дуже привабливо на фестивалі прозвучала козацька тема. Особливу увагу привернув хореографічний дует “Раз козак, два козак” в інтерпретації обдарованих братів Романа і Анатолія Войценків (м. Херсон, Народний ансамбль танцю “Червона калина”, керівник Ігор Малинський).

До козацької тематики звернувся також і Народний ансамбль танцю “Віночок” (місто Олександрія Кіровоградської обл., керівник Г. Абажей).

В розгорнутій танцювальній композиції “Запорожці” учасники ансамблю створили надзвичайно сильні хореографічні образи і картини, які переконливо відображали неповторний волелюбний дух козаччини. Тут і гумор, і козацькі ігрища та забави, і силові змагання, і артистичні вправи з шаблями. Вражала технічна досконалість у виконанні найскладніших танцювальних рухів.

Народний хореографічний ансамбль “Чисті роси” виступив з хореографічною композицією “Український святковий” (м. Київ, керівник і балетмейстер В. Розумний). Весело і невимушено ансамблісти виводили танцювальні рухи і комбінації, описані Верховинцем у його “Теорії українського народного танцю”.

Приємним сюрпризом для глядачів став виступ дитячого зразкового ансамблю "Бойківчанка" (керівники та балетмейстери-постановники Надія Лопух і Олександра Чура). Ансамбль прибув з Івано-Франківської області. Його учасники — школярі з міста Долини та навколишніх сіл, зокрема з села Старий Мізунь, у якому народився В. Верховинець.

Саме на його честь вдячні долиняни озвучили на сцені палацу свою вітальну музично-літературну композицію, дівочий дует "Перлинка" виконав пісню.

А затим під звуки власного фольклорного оркестру ансамбль показав дві танцювальні композиції: "Барви Карпатського краю" та "Землі квітуча краса".

Це був класичний приклад органічного поєднання народної музики і танцю. Вражали чистота і чіткість виконання при ідеальному дотриманні стильових особливостей танцювального фольклору західних областей України.

Успішний виступ долинян став справжньою родзинкою фестивалю, бо вдихнув в його святкове хореографічне дійство свіжий струмінь танцювальної лексики Прикарпаття.

Головний приз фестивалю — "Гран-прі" виборола "Бойківчанка".

Лауреати отримали дипломи різних ступенів і цінні подарунки.

Так ім'я В. Верховинця згуртувало талановиту молодь з усіх регіонів України.

Прокоментувати виступ кожного ансамблю, представленого на фестивалі, нема можливості. Та варто зауважити, що всі вони, звернувшись до хореографічної спадщини В. Верховинця, створювали яскраві танцювальні авторські композиції, більшість з яких гідні того, аби демонструвати їх в найпрестижніших концертних залах.

Це і є результат подвижницької праці периферійних культурно-масових осередків. Треба лише надавати їм якомога більше допомоги з боку республіканського керівництва і мистецької еліти, адже задля фахового зростання самодіяльних колективів конче необхідна популяризація їхніх творчих здобутків.

¹ Рильський М. Чародій танцю // Веч. Київ. — 1963. — 1 жовтня.

² Станішевський Ю. Балетний театр України — 225 років. — К., 2003.

³ Верховинець В. Теорія українського народного танцю. — К., 1990. — С. 124.

In September of 2005 in the town of New Kakhovka occurred Second Ukrainian Choreography Festival "The Steppe Well of Verkhovynets", dedicated to the 125th Anniversary of Vasy! Verkhovynets, who was an Ukrainian composer, folklorist, who did a lot in a field of recording of the folk dance and the study of folk choreography.